

ШТАТНИЙ РОЗПИС ТА ОСОБОВИЙ СКЛАД КОЗІВСЬКОГО ТА КОЗЛІВСЬКОГО РАЙОННИХ ВІДДІЛЕНЬ НКДБ-МДБ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ В 1944–1950 РР.

STAFF LIST AND MANPOWER OF THE KOZOVA AND KOZLIV REGIONAL DEPARTMENTS OF NKGB-MSS IN THE TERNOPIL REGION IN 1944–1950

Пирожишин Р.В.,
*аспірант кафедри історії України, археології
та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

У статті на основі значного масиву історичних першоджерел і монографій досліджено питання особового складу та штатного розпису Козівського та Козлівського районних відділень НКДБ-МДБ в Тернопільській області у 1944–1950 рр. Автор виділяє основний принцип відбору кадрів – національність: здебільшого на керівні посади призначали росіян або українців зі східних областей УРСР, що уже проявили себе в роботі на аналогічних посадах в інших областях чи районах або ж як комсомольці чи партійні діячі. Особливу увагу автор звертає на недостатню комплектацію відділень до реформи 1946 р., а також на їхню низьку кваліфікацію, оскільки більшість працівників у зазначений період закінчували лише кілька класів школи та кількомісячні курси школи НКВС. У статті розглядаються також і найменування посад та їхня кількість, оскільки залежно від поставлених завдань додавались нові посади та ліквідовувались старі. Розглядається в статті і реформа органів державної безпеки СРСР, яку було проведено в 1946 р., та зміни, яких зазнали районні відділення. Зокрема, чисельність відділень зросла, наприклад, Козівське відділення було розширено до чотирнадцяти місць, а Козлівське – до одинадцяти. Компетенція кадрів також зросла, кілька класів школи за спиною мали здебільшого вахтери та водії. В обох із них з'явилась посада начальника винищувальних батальйонів, що свідчило лише про те, що основним вектором діяльності МДБ у Тернопільській області є боротьба з ОУН та УПА. Після спаду повстанського руху посаду начальника винищувального батальйону було ліквідовано, а чисельність відділень зменшилась. Однак залишилась висока комплектація відділень кадрами, майже на 100%, а також кваліфікація працівників залишалася на високому рівні. Потрібно звернути увагу й на той факт, що вихідців із західної України не приймали навіть на посаду слідчого чи оперуповноваженого – як до реформи 1946 р., так і після неї. Єдине, на що могли претендувати місцеві жителі, то це на посаду вахтера або водія.

Ключові слова: Козівське районне відділення, Козлівське районне відділення, НКДБ, МДБ, штатний розпис.

The article investigates the issues of manpower and staff list of the Kozova and Kozliv regional departments of the NKGB-MSS in the Ternopil region in 1944–1950 on the basis of a considerable circle of historical sources and monographs. The author emphasizes on the basic principle of personnel selection – nationality, in the majority of senior positions appointed Russians or Ukrainians from the eastern regions of the USSR, who have already proven themselves in work in similar positions in other regions or districts or as Komsomol or party figures. The author pays special attention to the understaffing of the departments before the 1946 reform, as well as to their low qualification, since most of the employees completed only a few classes of school and several months of NKVD school during that period. The article also examines job titles and their number, as new posts were added and old ones were eliminated depending on the tasks. The article also discusses the reform of the USSR state security organs, which was carried out in 1946 and the changes that the regional departments underwent. In particular, the number of departments has increased, so the Kozova department has been expanded to fourteen places, and Kozliv department has been expanded to eleven places. The competency of the staff has also increased, most of all, watchmen and drivers, completed a few classes of school. In both of them, the post of Combat of Fighter Battalions appeared, indicating only that the main vector of MSS activity in the Ternopil region

is the fight against OUN and UPA. After the rebellion collapsed, the post of Combat of Fighter Battalion was liquidated and the number of departments decreased. However, staffing levels remained high, almost 100%, and employee skills remained high. Attention should also be drawn to the fact that immigrants from western Ukraine were not accepted even as investigators or operatives, both before and after the 1946 reform. The only thing that could be claimed by the locals is the position of a watchman or driver.

Key words: Kozova Regional Department, Kozliv Regional Department, NKGB, MSS, staff list.

Постановка проблеми. Ефективність державної політики на місцях напряму залежить від призначень, особливо, коли ця держава – окупант, яка намагається в умовах війни протистояти націоналістичним силам. Реалізація політики СРСР вкорінення радянської влади на західноукраїнських землях і знищення повстанського руху напряму залежала від кадрової політики. Саме вдалі кадрові призначення допомогли радянській владі впоратись із викликами часу, припинити діяльність ОУН-УПА та інтегрувати західноукраїнські землі до складу УРСР. З огляду на це актуальності набуває вивчення теми особового складу та штатного розпису Козівського та Козлівського районних відділень НКДБ-МДБ у Тернопільській області у 1944–1950 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики кадрових призначень присвячена праця Н.В. Петрова «Кто руководил органами госбезопасности в 1941–1954 гг.» [3]. Діяльності репресивно-каральної системи в Україні в 1945–1953рр. загалом присвячено працю І. Біласа [1]. Агентурну роботу НКДБ-МДБ проти ОУН та УПА досліджував Нестор Мизак. Однак ця тематика і досі залишається не досить вивченою. Наявна значна кількість праць, у яких автори в загальному описують напрями роботи НКДБ-МДБ. Рідше автори досліджують кадрову політику в органах державної безпеки СРСР, але лише на найвищих рівнях, не розглядаючи районні та обласні призначення.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у висвітленні та аналізі основних принципів кадрового наповнення Козівського та Козлівського районних відділень НКДБ-МДБ в Тернопільській області у 1944–1950 рр. Основні завдання статті: проаналізувати та висвітлити

кадрове наповнення Козівського та Козлівського районних відділень НКДБ; розкрити суть реформи служби безпеки СРСР 1946 р.; проаналізувати та висвітлити зміни в кадровому наповненні Козівського та Козлівського районних відділень МДБ після реформи 1946 р.

Виклад основного матеріалу. Після того, як 15 квітня 1944 р. радянська армія витіснила німецьку з міста Тернопіль, почалося відновлення у місті та області органів радянської влади, зокрема, відновлювались і структури НКДБ. 15 травня 1944 р. з'являються перші штатні розписи.

Згідно з ними на 15 травня Козівське районне відділення НКДБ налічувало сім можливих посад: начальника відділення, старшого оперуповноваженого, оперуповноваженого, помічника оперуповноваженого, секретаря-машиністки і двох шоферів. Однак штат заповнено не було, лише перші три посади було заміщено. Про осіб, які обіймали ці посади, ми не знаходимо нічого, лише їхні прізвища, судячи з яких за національною належністю вони були росіянами [4, арк. 17 зв.].

Козлівське районне відділення НКДБ складалося із семи робочих місць: начальника відділення, старшого оперуповноваженого, оперуповноваженого, помічника оперуповноваженого, секретаря-машиністки і двох шоферів. У цьому відділенні штат теж не був заповненим, було заміщено перші чотири посади, однак тут ми знаходимо більш розгорнуту інформацію про осіб, що їх обіймали. Всі чотири працівники за національною належністю були росіянами. Начальник відділення мав середню освіту, старший оперуповноважений мав за спиною лише десять класів шкільної освіти, оперуповноважений мав нижчу освіту, помічник оперуповноваженого мав освіту, нижчу середньої [4, арк. 17].

Станом на 1 листопада 1944 р. було видано новий штатний розпис, згідно з яким штат Козівського районного відділення складався з десяти посад: начальника відділення, двох старших оперуповноважених, двох оперуповноважених, слідчого, помічника оперуповноваженого, секретаря-машиністки, шофера та вахтера. Лише чотири місця було заміщено. Троє із працівників відділення були росіянами, і лише вахтер був українцем. Двоє з них мали вищу освіту: це старший оперуповноважений та оперуповноважений. Начальник відділення мав освіту, нижчу середньої, а вахтер закінчив лише три класи школи [5, арк. 54].

Козлівське районне відділення НКДБ станом на 1 листопада складалося з дев'яти місць, порівняно з Козівським відділенням, тут не було передбачено шофера. Лише чотири місця було заміщено, двоє з працівників були українцями за національністю, а ще двоє – росіянами. Помічник оперуповноваженого мав середню освіту, начальник – нижчу середньої, оперуповноважений закінчив сім класів школи, а вахтер – дев'ять [5, арк. 53].

1 лютого 1945 р. було затверджено новий штатний розпис НКДБ в Тернопільській обл. Згідно з ним Козівське відділення складалось із десяти можливих посад, що відповідали посадам, які існували ще в листопаді 1944 р. Однак кадрове забезпечення було кращим. Зокрема, лише три посади заміщені не були, а саме: старшого оперуповноваженого, слідчого та шофера. Прикметним є той факт, що етнічних українців було більше, аніж росіян, а саме чотири проти трьох. Але росіяни призначались на керівні посади, зокрема на такі: начальник районного відділення, старший оперуповноважений та оперуповноважений. Варто звернути увагу і на той факт, що двоє з працівників мали вищу освіту, начальник районного відділення мав освіту, нижчу середньої, а решта четверо – від трьох до дев'яти класів школи [6, арк. 21 зв.].

Козлівське районне відділення у 1945 р. мало ті самі дев'ять місць, що

й минулого року, але з кращою комплектацією складу. Зокрема, вакантними залишились лише місця одного із двох старших оперуповноважених та одного помічника оперуповноваженого. В етнічному співвідношенні переважали росіяни – четверо проти трьох українців. Начальником районного відділення теж був росіянин. Двоє працівників мали середню освіту, ще двоє, включно з начальником, нижчу середньої, а ще троє мали закінчені сьомий, восьмий та дев'ятий класи [6, арк. 21].

У повоєнні роки в СРСР і в Україні як його складові створені під час війни надзвичайні органи влади та управління були ліквідовані. Державний комітет оборони та його органи на місцях діяли до 4 вересня 1945 р., а навесні 1946 р. було скасовано воєнний стан. Формальні реорганізаційні зміни відбулися в структурі виконавчо-розпорядчої влади. У березні 1946 р. Раднарком СРСР було перетворено у Раду міністрів, а наркомати – на міністерства. Такі ж перетворення, відповідно до Указу ВР УРСР (25 березня 1946 р.), відбулися і в Україні. У повоєнні роки відбувалось зміцнення позицій радянського режиму, причому ухил знову був зроблений на підтримання в суспільстві суворої, на кшталт військової, дисципліни і порядку. Провідна роль у цьому процесі відводилася органам МДБ УРСР [1, с. 336].

Штатний розпис 1946 р. датується 15 листопадом, згідно з яким Козівське районне відділення налічувало десять можливих місць, що були аналогічними до тих, які існували тут у 1944 та 1945 рр. Три з них зайняті не були, а саме: посади помічника оперуповноваженого, секретаря машиністки та водія. Етнічний склад відділення було змінено, тепер переважали росіяни – четверо проти трьох українців, проте очолював відділення етнічний українець. Один із працівників мав середню освіту, начальник відділення мав освіту, нижчу середньої, решта працівників закінчували лише школу – від третього до дев'ятого класу [7, арк. 76].

Козлівське районне відділення, порівняно з минулим роком, зазнало скорочень. Було ліквідовано посаду старшого оперуповноваженого та слідчого, але, незважаючи на це, штат повним усе одно не був. Вільними залишались посади старшого оперуповноваженого та помічника оперуповноваженого. Етнічно у відділі переважали росіяни – троє проти двох українців, начальник відділення теж був росіянином. Четверо працівників мали освіту, нижчу середньої, а ще один мав закінчених лише сім класів школи і обіймав посаду оперуповноваженого [7, арк. 75].

Згідно з новим штатним розписом, що датується 15 лютим 1947 р., Козлівське районне відділення було суттєво скорочене і налічувало п'ять посад: заступник районного відділення та начальник відділення ББ були об'єднані в одну посаду, старший оперуповноважений, оперуповноважений, помічник оперуповноваженого та начальник штабу винищувального батальйону. Штат було укомплектовано повністю. Всі працівники за етнічним походженням були росіянами. Один із них мав середню освіту, двоє, включно з начальником відділення, – нижчу середньої, а решта двоє – нижчу освіту [8, арк. 23].

Козлівське районне відділення теж зазнало скорочення та реформування, налічувало чотири посади, серед яких – заступник районного відділення та начальник відділення ББ були об'єднані в одну посаду, старший оперуповноважений, оперуповноважений та начальник штабу винищувального батальйону. В етнічному співвідношенні спостерігався паритет – двоє українців і двоє росіян, керівну посаду обіймав етнічний українець. Один із них мав середню освіту, двоє – нижчу середньої, а заступник і начальник відділення ББ за сумісництвом мав нижчу освіту [8, арк. 23].

Згідно зі штатним розписом, що датується листопадом 1947 р., Козлівське районне відділення суттєво збільшилось – до чотирнадцяти місць, а саме були такі посади: начальник районного відділення, заступник начальника, три посади стар-

шого оперуповноваженого, стільки ж оперуповноважених, слідчий, помічник оперуповноваженого, начальник штабу винищувального батальйону, секретар-машиністка, шофер і вахтер. Лише одне місце залишилось не заміщеним – старшого оперуповноваженого. За етнічним складом переважали росіяни, яких було семеро, також було п'ятеро українців та один татарин, очолював відділення українець. Двоє працівників мали середню освіту, семеро з них – нижчу середньої та четверо – нижчу [9, арк. 94–95].

Козлівський районний відділ теж було суттєво розширено – з чотирьох до одинадцяти посад, серед яких – начальник районного відділення, заступник начальника, дві посади старшого оперуповноваженого, троє оперуповноважених, слідчий, помічник оперуповноваженого, начальник штабу винищувального батальйону, секретар-машиністка та вахтер. Всі посади були заміщені. Сім із них були росіянами, четверо – українцями. Очільником і заступником відділення були українці. Четверо працівників мали середню освіту, шестеро з них – нижчу середньої та один – нижчу [9, арк. 93–94].

У 1948 р. був лише один штатний розпис, згідно з яким штат Козлівського районного відділення складався з чотирнадцяти місць, і всі з них були зайняті. За етнічним складом переважали росіяни, яких було семеро, також було п'ятеро українців та один татарин, очолював відділення українець. Двоє працівників мали середню освіту, семеро з них – нижчу середньої та четверо – нижчу [10, арк. 75–76].

Штат Козлівського районного відділення складався з чотирнадцяти місць, і всі з них були зайняті. Сім працівників були росіянами, четверо українцями. Очільником і заступником відділення були українці. Четверо працівників мали середню освіту, шестеро з них – нижчу середньої та один – нижчу [10, арк. 74–75].

У лютому 1950 р. вступив у дію новий штатний розпис, згідно з яким штат Козлівського районного відділення налічував п'ятнадцять місць, а саме були

такі посади: начальник районного відділення, заступник начальника, три посади старшого оперуповноваженого, четверо оперуповноважених, один помічник оперуповноваженого, слідчий, помічник слідчого, секретар-машиністка, шофер і вахтер. Порівняно з двома минулими роками зникла посада начальника штабу винищувального батальйону. В етнічному складі переважали росіяни – дев'ять чоловік, а також були четверо українців, один білорус та один татарин. Шестеро мали середню освіту, семеро – нижчу середню, один – нижчу [11, арк. 118–119].

Згідно з тим же розписом штат Козлівського районного відділення налічував одинадцять місць, а саме такі посади: начальник районного відділення, заступник начальника, дві посади старшого оперуповноваженого, четверо оперуповноважених, один помічник оперуповноваженого, секретар-машиністка та вахтер. Штат було скорочено на три місця, порівняно з попереднім роком зникла посада начальника штабу винищувального батальйону. В етнічному складі переважали росіяни, яких було шестеро, українців було п'ятеро, очолював відділення українець. Двоє з працівників, включно з очільником відділення, мали середню освіту. Семеро працівників мали освіту, нижчу середньої, а двоє з них – нижчу [11, арк. 116–118].

2 березня 1950 р. вступив у дію новий штатний розпис, згідно з яким штат Козлівського районного відділення налічував п'ятнадцять місць, а саме такі посади: начальник районного відділення, заступник начальника, три посади старшого оперуповноваженого, четверо оперуповноважених, один помічник оперуповноваженого, слідчий, начальник фінансів, секретар-машиністка, шофер, вахтер і обслуговуюча. Порівняно з попереднім роком було додано нові посади – начальник фінансів та обслуговуюча, всі посади заміщені не були, пустувало місце старшого оперуповноваженого та обслуговуючої. Етнічний склад відділення був неоднорідним: восьмеро з працівників

були росіянами, зокрема і начальник відділення, також було троє українців, двоє білорусів та один татарин. П'ятеро працівників мали середню освіту, решта працівників мали освіту, нижчу середньої [12, арк. 112–114].

Штат Козлівського відділення налічував чотирнадцять місць, зокрема такі посади: начальник районного відділення, заступник начальника, дві посади старшого оперуповноваженого, четверо оперуповноважених, один помічник оперуповноваженого, начальник фінансів, секретар-машиністка, шофер, вахтер і обслуговуюча. Варто зазначити той факт, що вперше з 1944 р. з'явилась посада шофера, додалися і нові посади, такі як начальник фінансів та обслуговуюча. Дві посади заміщено не було, а саме – старшого оперуповноваженого та оперуповноваженого. В етнічному складі переважали українці, яких було восьмеро, зокрема, очільник відділення теж був українцем, а також четверо росіян. Лише начальник відділення мав середню освіту, шестеро працівників мали освіту, нижчу середньої, решта – нижчу [12, арк. 110–112].

Висновки. Отже, в структурах служби безпеки УРСР в Тернопільській області була помітною кадрова нестача та погана підготовка кадрів у період із 1944 по 1947 рр. В зазначений період відділення були укомплектовані в середньому на 60–65%, а працівники часто мали закінчені лише кілька класів школи. Згідно з реформою, після скасування воєнного стану навесні 1946 р. Раднарком СРСР було перетворено у Раду міністрів, а наркомати – на міністерства, а для боротьби з ОУН-УПА було створено окреме управління 2-Н.

Починаючи з 1947 р. стартувала потужна боротьба з ОУН-УПА, відділення було суттєво розширено, спрямовувались сюди і більш професійні кадри в потрібній кількості, в штатному розписі з'являться окрема посада начальника винищувального батальйону. Саме ці батальйони активно протидіяли повстанцям. Для здійснення поставлених цілей

відділення наповнювались здебільшого росіянами та українцями зі східних регіонів УРСР або ж вихідцями з інших респу-

блік СРСР. Коли повстанський рух пішов на спад, зникла і посада начальника винищувального батальйону у відділеннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953 рр. Київ : Либідь, 1994. 433 с.
2. Мизак Н. Агентурна робота МДБ, МВС проти ОУН, УПА. Чернівці : Прут, 2011. 220 с.
3. Петров Н. Кто руководил органами госбезопасности в 1941–1954 рр. Москва : Звенья, 2010. 500 с.
4. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1944 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 1. С. 1. 28 арк.
5. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1944 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 2. С. 1. 94 арк.
6. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1945 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 1. С. 1. 44 арк.
7. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1946 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 2. С. 1. 91 арк.
8. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1947 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 1. С. 1. 33 арк.
9. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1947 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 2. С. 1. 117 арк.
10. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1948 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 1. С. 1. 100 арк.
11. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1949 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 1. С. 1. 151 арк.
12. Штатное расписание личного состава Управления НКГБ в Тернопольской обл. 1950 г. *ГДА СБУ в Тернопільській обл. (Галузевий державний архів СБУ в Тернопільській обл.)*. Ф. 8. Оп. 1. Т. 1. С. 1. 159 арк.